

Ліна Бородинська

УДК 286

РЕАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ПРАВ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

У статті з'ясовано, що в Другій Речі Посполитій усталена система ведення записів громадянських станів традиційною церквою, її активна взаємодія зі школою, розподіл кладовищ за конфесійною приналежністю ускладнювали правове існування тих осіб, які вийшли зі складу православної чи католицької церков. Багато євангельських християн опинилося в умовах, коли держава не могла задовольнити їхніх громадянських прав.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, євангельські християни, громадянські права.

Реализация гражданских прав евангельских христиан в условиях Второй Речи Посполитой

В статье выяснено, что во Второй Речи Посполитой устоявшаяся система ведения записей гражданских состояний традиционной церковью, ее активное взаимодействие со школой, распределение кладбищ за конфессиональной принадлежностью усложняли правовое существование тех лиц, которые вышли из состава православной или католической церквей. Много евангельских христиан очутилось в условиях, когда государство не могло удовлетворить их гражданские права.

Ключевые слова: Вторая Речь Посполитая, евангельские христиане, гражданские права.

The civic states for the evangelical christians in the Poland (1918 – 1939)

The ordinary system of the registration of the civic states in the traditional church complicated the legal position of the persons who went out of the catholic or the ortodox churches in the Poland (1918 – 1939). Many evangelical christian were in such conditions when the country could not satisfy their civic rights.

Key words: evangelical christians, civic rights.

Активна діяльність протестантських конфесій в Україні на сучасному етапі актуалізує дослідження історії їх розвитку, а зокре-

ма державно-церковних відносин. Однією з найбільш поширених пізньопротестантських конфесій на українських територіях, що входили до складу Другої Речі Посполитої, були євангельські християни. В умовах Польської держави усталена система ведення записів цивільних станів церквою значно ускладнювала правове існування тих осіб, які не належали до православної чи католицької церков. На початковому етапі становлення Другої Речі Посполитої, яка проголошувала толерантне ставлення до релігійних меншин, питання ведення книг громадянських станів не було врегульоване і тлумачилося місцевою владою та представниками релігійних меншин, зокрема євангельськими християнами, по-різному. Тому записи до книг громадянських станів керівники громад євангельських християн здійснювали у різний спосіб [8, с. 1 – 3].

Для того щоб уніфікувати спосіб ведення книг громадянських станів і взяти цей процес під контроль світської влади, волинський воєвода видав обіжник від 13 грудня 1921 р., відповідно до якого метричні книги євангельських християн повинні були вести магістрати у містах та гмінні управи в селах за місцем їх проживання. Отже, документи видані керівниками громад, навіть якщо їх форма відповідала вимогам влади, не могли прирівнюватися до таких же виписів, здійснених управами магістрату чи гміни [10, с. 11 - 13, 30 - 31, 195 – 196]. Правила цього обіжника ґрунтувалися на Іменному вищому указі від 17 жовтня 1906 р., який був чинним відповідно до 4-го артикулу Закону від 4 лютого 1921 р. про унормування політично-правового стану на землях, включених до Речі Посполитої.

Якщо ж зареєстровані визнанневі гміни мали духовного керівника, то книги громадянських станів мали вести за правилами для старообрядців; метричні книги громад, які не мали духовних керівників, велися магістратами та гмінними управами [6, с. 81]. З огляду на згадувані вище документи, євангельські християни належали до останніх. Згідно з артикулами 39–51 Іменного вищого указу у метричних книгах про народження дитини здійснювали за місцем проживання батьків за умови представлення батьками чи одним із батьків дитини та двох свідків, або просто свідків, якщо дитину представити не можна через хворобу. Запис про шлюб мали здійснювати за місцем проживання нареченого чи нареченої. Смерть особи фіксували у метричній книзі населеного пункту останнього проживання померлого [13, с. 13 – 15].

Громади євангельських християн прагнули самостійно вести книги громадянських станів, як це робили, наприклад, ранньо-протестантські церкви в Другій Речі Посполитій. Зокрема, відомо, що незареєстрована громада у с. Голопечач Горохівського повіту Волинського воєводства впродовж 1924 – 1925 рр. видавала метричні посвідчення своїм членам [3, с. 19 - 26]. Євтропій Самоукін, активний місіонер і пресвітер п'яти громад євангельських християн і баптистів у Рівненському та Костопільському повітах, здійснюючи обряди шлюбів, звершуючи похорони та молитви над новонародженими дітьми, з 1923 р. до 1925 р. вів книги громадянського стану для членів громад, лідером яких він виступав [4, с. 962]. Євангельські християни у с. Пісниківі Волинського воєводства записували події, що відбувалися у громаді і житті її членів, до книг, які запровадили для чіткості у питаннях перебігу подій та впорядкування власної історії. Багато незареєстрованих громад євангельських християн вели неофіційні записи у своїх книгах, оскільки державна влада таких записів не проводила. У липні 1925 р. Комітет об'єднання слов'янських громад євангельських християн і баптистів представив Міністерству релігійних визнань та народної освіти на затвердження форму ведення записів Пісниківською громадою, а також просив дозволити Об'єднанню ведення книг громадянських станів. Проте Міністерство релігійних визнань та народної освіти не зреагувало на це прохання [9, с. 156].

Однією з причин бажання євангельських християн самостійно робити записи у книгах громадянських станів було те, що держава встановлювала високу оплату за такі послуги. Вагомою причиною бажання самостійно вести книги цивільних станів церквою було те, що більшість громад євангельських християн була не зареєстрованою. Зокрема, у Поліському і Волинському воєводствах представникам повітової і гмінної влади заборонялося робити записи, які стосувалися членів незареєстрованих громад євангельських християн. Ситуація ускладнювалась тим, що місцева влада уповільнювала процес реєстрації громад, позбавляючи євангельських християн можливості користуватися загальними правами громадян [11, с. 250].

У 1934 р. в листі до Міністерства внутрішніх справ звернувся один із лідерів євангельського руху Волині Євтропій Самоукін. Він зазначав, що у 1925 р. місцева влада визнала недійсними його записи до книг громадянських станів і заборонила вести їх нада-

лі, зазначивши, що ці функції належать гмінним управам. Проте останні почали здійснювати записи лише у 1929 р. Таким чином, шлюби, які були укладені євангельськими християнами шляхом вінчання пресвітером та внесені у відповідний реєстр у церковних книгах у період 1923 – 1929 рр., чиновники вважали недійсними, бо такі шлюби не були записані у книгах громадянських станів державними органами. З урахуванням вищезазначеного, логічною є думка, що дітей, які народжувалися у таких шлюбах, вважали незаконнонародженими і реєстрували на прізвище матері. Гмінні управи пропонували сім'ям, які вже прожили 5 – 7 років, зареєструвати їхні шлюби у 1929 р., але це лише підкреслило б проблему незаконнонародженості дітей. Тому євангельські християни відмовлялися від таких пропозицій, шукаючи роз'яснень у Міністерстві внутрішніх справ [4, с. 962].

В окремих випадках місцева влада погоджувалася вести книги громадянських станів лише у випадку надання довідки від староости повіту про зміну віровизнання [12, с. 33 – 34]. Ситуація ускладнювалася тим, що за отримання документа, який би підтверджував зміну визнанневої належності, необхідно було сплатити значну суму грошей. Розмір такої сплати встановлювали органи місцевої влади, тому часто він був не виправдано завищеним. Наприклад, представники Рівненського відділу Союзу слов'янських громад євангельських християн стверджували, що за отримання довідки одна особа мала сплатити 17 злотих, якщо запис про її народження знаходився у місцевій православній громаді, якщо ж такі записи були у православною консистора, то необхідно було сплатити 26 злотих [5, с. 36]. Деякі староства вимагали по 20 злотих за довідку, а якщо такі документи були необхідні всій родині, то сума сплати могла сягати 100 і більше злотих. Якщо ж євангельський християнин усе ж був спроможний оплатити послуги староства, то отримував довідку про зміну визнання, яка була дійсна лише 6 місяців. Такий стан речей спонукав євангельських християн у 1936 р. за посередництвом Л. Шендеровського звернутися до Міністерства внутрішніх справ з проханням врегулювати питання оплат за одержання посвідчення.

Наявність запису про народження у книгах громадянських станів, та довідки про зміну віросповідання батьками впливала на можливість та умови навчання дітей євангельських християн у загальноосвітніх школах. Міністерство релігійних визнань та народної освіти вимагало від батьків, діти яких вступали до шко-

ли, подати витяги з метричних книг, де вказувався вік дітей, а також віросповідання, до якого належали батьки на час народження дітей. Оскільки гмінні чи міські управи часто не здійснювали записів у книгах громадянських станів для євангельських християн, або останні самі не бажали записувати своїх дітей як незаконнонароджених, то таких метричних посвідчень євангельські християни надати не могли.

Якщо ж дитина народилася ще до зміни віросповідання батьками і записи про її народження здійснював священик місцевої парафії, то у метричному посвідченні було вказано те віросповідання, до якого батьки належали у минулому. Оскільки за статтею 120 Конституцій 1921 та 1935 рр. вивчення релігійної науки у школі було обов'язковим і підконтрольним відповідній релігійній структурі, то віровизнаннева належність дитини була важливою складовою її метричного посвідчення [1, с. 194]. Міністерство релігійних визнань та народної освіти радило батькам, які не хотіли, щоб дитина навчалася основам релігії не їхнього віросповідання, додавати до метричного посвідчення довідку про належність до іншого віросповідання [4, с. 123 – 126].

Остаточо питання ведення книг громадянських станів та пов'язаних з ним правил зміни віросповідання і вивчення у школі основ релігії не були врегульовані впродовж усього періоду існування Другої Речі Посполитої.

Чисельне зростання євангельських християн у середовищі традиційних церков робило актуальною й проблему спільного використання кладовищ. Оскільки для православних жителів у їх віросповіданні кладовищам відводилося особливе значення, то захоронення там іновірців, хоч і християн, викликало обурення й усвідомлення ними факту осквернення кладовищ. У населених пунктах Волині та Полісся, де громади євангельських християн зростали у тому числі й шляхом приєднання до них переважно осіб із числа православних, це викликало міжконфесійні протистояння, які виявлялися на ґрунті спільного використання кладовищ. Обурення православного духовенства і протистояння місцевого населення призводили до негативних наслідків через неможливість вчасного поховання померлих: розкладання трупів, перебування тіл померлих багато днів поспіль у помешканнях, поховання вночі або таємно, поховання поза кладовищем у місцях, призначених для самогубців та хворих холерою [2, с. 7].

У 1925 р., коли діяльність євангельських християн набула

достатнього поширення, проблема захоронень померлих протестантів ставала дедалі гострішою. Протистояння місцевого населення на підставі використання кладовищ вимагало правового врегулювання. Волинське воєводство звернулося до Міністерства віросповідань і народної освіти з проханням допомогти розв'язати цю проблему й отримало дозвіл від Міністерства релігійних визнань та народної освіти закладати кладовища для євангельських християн в інших місцях, де це було можливим задля громадського спокою [10, с. 152 – 153]. Зауважимо, що Генеральна дирекція служби здоров'я, яка діяла при Міністерстві внутрішніх справ, заявляла, що не обов'язково засновувати окремі кладовища для різних віровизнань. Можна просто виділити на території загального кладовища ділянку для поховання померлих відповідної конфесії [7, с. 338].

Міністерство внутрішніх справ вважало закладання окремих кладовищ для різноманітних релігійних течій небажаним, беручи до уваги санітарний стан та гальмування розширення території поселення. Вони зауважили, що наявні кладовища мають характер санітарної норми, а не визнанневої належності, ставлячи при цьому у приклад Личаківське кладовище у Львові [2, с. 26 – 27].

Отже, усталені норми ведення книг громадянських станів не відповідали цілком ситуації, яка склалася у Другій Речі Посполитій у зв'язку із значним поширенням протестантських течій, які не були визнані державою. Такі конфесії не мали права самостійно забезпечувати питання реєстру громадянських станів. Проголошуючи свободу сумління та визнання у Конституції, державна влада не забезпечила способів реалізації таких прав у реальному житті людини. Таким чином, євангельські християни не мали права самостійно здійснювати записи до книг громадянських станів, часто цього не бажали робити й управи гмін чи магистратів, вимагаючи наявності реєстрації релігійної громади, до якої належав вірянин, або довідки про зміну віровизнання. Внаслідок цього багато євангельських християн опинялися поза законом: їхні шлюби не реєстрували, не здійснювали записів про народження, або записували дітей як незаконнонароджених, що, своєю чергою, відображалося на можливості дитини здобути початкову освіту. Забезпечення положень Конституції про свободу совісті та визнання, а також про обов'язкове вивчення основ релігії у школі в окремих випадках ставило ці права людини у суперечність одне до одного. Активізація євангельських християн

у Другій Речі Посполитій викликала низку питань, пов'язаних із їхнім правовим існуванням та їхніми громадянськими правами. Найскладнішими виявилися проблеми ведення книг громадянських станів та користування кладовищами. У цих сферах євангельські християни стикалися із неналагодженим юридичним забезпеченням їх існування та нерозумінням їхніх проблем представниками домінуючої релігійної течії.

Список використаних джерел та літератури

1. Алексієвець Л. М. Польша: шляхом відродження державної незалежності. 1918–1939 / Л. М. Алексієвець – Тернопіль : Економічна думка, 2002.
2. Державний архів Волинської області. – Ф. 46. – Оп. 8. – Спр. 2.
3. Державний архів Рівненської області. – Ф. 30. – Оп. 18. – Спр. 1600.
4. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Zespół “Ministerstwo Spraw Wewnętrznych” (MSW), sygn. 1566.
5. AAN, MSW, sygn. 1567.
6. AAN, Zespół “Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego” (MWRiOP), sygn. 367.
7. AAN, MWRiOP, sygn. 1410.
8. AAN, MWRiOP, sygn. 1412.
9. AAN, MWRiOP, sygn. 1442
10. AAN, MWRiOP, sygn. 1444.
11. AAN, MWRiOP, sygn. 1445.
12. AAN, MWRiOP, sygn. 1446.
13. Więckiewicz Fr. Uroczystość Koła Młodzieży Zboru Zdołbunowskiego / Fr. Więckiewicz // Ewangeliczny Chrześcijanin. – 1935. – № 6. – S. 13–15.